

INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA TIKUV MAHSULOTLARI DIZAYNERLARINI TAYYORLASH METODIKASI

Raxmatillayeva Shaxodatxon Muminjonovna

*Farg'ona imkoniyatlari cheklangan shaxslar uchun ixtisoslashtirilgan
maxsus texnikumi ta'lim ustasi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada inklyuziv ta'lim sharoitida tikuv mahsulotlari dizaynerlarini tayyorlashning nazariy-metodik asoslari yoritilgan. Imkoniyati cheklangan shaxslarni tikuvchilik va dizayn yo'nalishida kasbiy tayyorlashda individual hamda differensial yondashuv, moslashtirilgan o'quv dasturlari, maxsus didaktik vositalar va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, eshitish, ko'rish va tayanch-harakat a'zolarida nuqsoni bo'lgan o'quvchilar bilan ishlashning amaliy usullari, korreksion-rivojlantiruvchi mashg'ulotlarni tashkil etish bosqichlari hamda ularning mehnat bozoriga ijtimoiy moslashuvini ta'minlash yo'llari ko'rsatib berilgan. Maqolada Farg'ona ixtisoslashtirilgan maxsus texnikumi tajribasi asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, imkoniyati cheklangan shaxslar, tikuv mahsulotlari dizayni, kasbiy tayyorgarlik, korreksion-rivojlantiruvchi metodika, individual yondashuv, moslashtirilgan o'quv dasturi, ijtimoiy moslashuv, maxsus pedagogika, kasb-hunar ta'limi.

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретико-методические основы подготовки дизайнеров швейных изделий в условиях инклюзивного образования. Анализируются вопросы индивидуального и дифференцированного подхода, адаптированных учебных программ и

специальных дидактических средств при профессиональной подготовке лиц с ограниченными возможностями здоровья.

Ключевые слова: инклюзивное образование, лица с ограниченными возможностями, дизайн швейных изделий, профессиональная подготовка, коррекционно-развивающая методика, социальная адаптация.

Abstract. This article examines the theoretical and methodological foundations of training designers of sewing products in the context of inclusive education. It analyzes individual and differentiated approaches, adapted curricula, special didactic tools, and the use of modern information and communication technologies in the vocational training of persons with disabilities. Practical recommendations are developed based on the experience of the Fergana specialized vocational college for persons with disabilities.

Key words: inclusive education, persons with disabilities, design of sewing products, vocational training, correctional and developmental methodology, individual approach, social adaptation.

KIRISH

Bugungi kunda jahon hamjamiyatida har bir inson, jumladan, imkoniyati cheklangan shaxslarning ham sifatli ta'lim olish va kasb egallash huquqini ta'minlash ijtimoiy siyosatning ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan. Birlashgan Millatlar Tashkilotining "Nogironlar huquqlari to'g'risida"gi Konvensiyasi (2006) va YUNESKOning Salamanka deklaratsiyasi (1994) inklyuziv ta'limni rivojlantirishning xalqaro huquqiy asoslarini belgilab berdi. O'zbekiston Respublikasida ham ushbu yo'nalishda izchil islohotlar amalga oshirilmoqda: "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun (2020), "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonun (2020) hamda 2020–2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi qabul qilindi.

Imkoniyati cheklangan shaxslarni kasbiy tayyorlash ularning ijtimoiy reabilitatsiyasi va jamiyatga integratsiyasining eng samarali vositasi hisoblanadi. Tikuvchilik sohasi, xususan, tikuv mahsulotlari dizayni - bu yoʻnalishda alohida oʻrin tutadi. Chunki ushbu kasb, bir tomondan, mayda motorika, badiiy did va ijodiy tafakkurni rivojlantirsa, ikkinchi tomondan, mehnat bozorida barqaror talabga ega boʻlib, individual mehnat faoliyati, masofaviy ish va kichik biznes yuritish imkoniyatlarini ham beradi. Eshitishida nuqsoni boʻlgan, tayanch-harakat aʼzolari zaif yoki boshqa toifadagi oʻquvchilar uchun tikuvchilik va dizayn kasbi nisbatan qulay moslashuvchan kasblar sirasiga kiradi.

Shu bilan birga, amaliyot tahlili shuni koʻrsatadiki, inklyuziv taʼlim sharoitida tikuv mahsulotlari dizaynerlarini tayyorlashning yaxlit metodik tizimi hali yetarlicha ishlab chiqilmagan. Taʼlim ustalari koʻp hollarda anʼanaviy metodikaga tayanadilar, bu esa turli nozologik guruhga mansub oʻquvchilarning psixofiziologik xususiyatlarini toʻliq hisobga olmaydi. Mazkur ziddiyat ushbu maqola mavzusining dolzarbligini belgilaydi. Maqolaning maqsadi - inklyuziv taʼlim sharoitida tikuv mahsulotlari dizaynerlarini tayyorlashning samarali metodikasini nazariy asoslash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Inklyuziv kasbiy taʼlimning nazariy-metodologik asoslari.

Inklyuziv taʼlim - bu barcha oʻquvchilarning, jumladan, alohida taʼlim ehtiyojlariga ega boʻlganlarning ham umumiy taʼlim jarayoniga toʻliq jalb etilishini nazarda tutuvchi yondashuvdir. L.S.Vigotskiyning madaniy-tarixiy nazariyasiga koʻra, nuqsonli rivojlanish sharoitida bola taraqqiyotining asosiy yoʻli - “kompensatsiya”, yaʼni saqlangan funksiyalarga tayangan holda rivojlanishdir. Bu nazariya kasbiy taʼlim metodikasi uchun muhim xulosa beradi: taʼlim ustasi oʻquvchining nuqsoniga emas, balki uning saqlangan imkoniyatlari va kuchli tomonlariga tayanishi lozim. Masalan, eshitishida nuqsoni boʻlgan oʻquvchilarda

ko‘rish orqali idrok etish va vizual xotira kuchli rivojlangan bo‘lib, bu xususiyat dizayn faoliyatida ulkan resurs hisoblanadi.

Tikuv mahsulotlari dizayneri kasbiy kompetensiyalarining tarkibi. Tikuv mahsulotlari dizaynerini tayyorlash quyidagi o‘zaro bog‘liq kompetensiyalar tizimini shakllantirishni taqozo etadi: badiiy-loyihaviy kompetensiya (eskiz chizish, kompozitsiya, rang uyg‘unligi, kostyum tarixi va zamonaviy moda tendensiyalarini bilish); konstruktorlik-texnologik kompetensiya (gavda o‘lchovlarini olish, asos chizmasini qurish, andoza tayyorlash, modellashtirish, tikuv texnologik ketma-ketligini bajarish); material shunoslik kompetensiyasi (gazlama turlari, ularning xossalari va tanlash mezonlari); axborot-kommunikatsion kompetensiya (kompyuter grafikasi dasturlari, avtomatlashtirilgan loyihalash tizimlari bilan ishlash); tadbirkorlik kompetensiyasi (buyurtmachi bilan muloqot, narx belgilash, mahsulotni bozorga olib chiqish). Inklyuziv ta‘lim sharoitida ushbu kompetensiyalarni shakllantirish mazmuni saqlangan holda, shakllantirish usullari va sur‘ati har bir o‘quvchining imkoniyatiga moslashtiriladi.

Metodikaning tamoyillari. Tadqiqotlar va amaliy tajriba asosida inklyuziv ta‘lim sharoitida tikuv mahsulotlari dizaynerlarini tayyorlash metodikasining quyidagi tamoyillarini ajratish mumkin: birinchidan, individuallashtirish tamoyili - har bir o‘quvchi uchun uning nozologik guruhi, bilim darajasi va qiziqishlaridan kelib chiqqan holda individual ta‘lim trayektoriyasi belgilanadi; ikkinchidan, ko‘rgazmalilikning ustuvorligi tamoyili - o‘quv material ko‘p kanalli (vizual, kinestetik, og‘zaki) shaklda taqdim etiladi; uchinchidan, bosqichma-bosqichlik tamoyili - murakkab texnologik operatsiyalar mayda, o‘zlashtirish mumkin bo‘lgan qadamlarga bo‘linadi; to‘rtinchidan, korreksion-rivojlantiruvchi yo‘nalganlik tamoyili - har bir mashg‘ulot kasbiy ko‘nikma bilan birga nutq, idrok, diqqat va mayda motorikani rivojlantirishga xizmat qiladi; beshinchidan, muvaffaqiyat

vaziyatini yaratish tamoyili - o'quvchining har bir yutug'i e'tirof etilib, kasbiy o'ziga ishonch shakllantiriladi.

Turli nozologik guruhlar bilan ishlash metodikasi. Eshitishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilar bilan ishlashda imo-ishora tarjimoni xizmati, texnologik xaritalarning vizuallashtirilgan varianti, videodarslar (subtitr va imo-ishora tarjimasi bilan), namunaviy mahsulotlar kolleksiyasi va bosqichli foto-yo'riqnomalar samarali vosita hisoblanadi. Ta'lim ustasi tushuntirish vaqtida o'quvchiga yuzmayuz turishi, artikulyatsiyani aniq qilishi va yangi atamalarni yozma shaklda taqdim etishi lozim. Tayanch-harakat a'zolarida nuqsoni bo'lgan o'quvchilar uchun ish o'rnini ergonomik moslashtiriladi: tikuv mashinasining elektr boshqaruvi, stol balandligini sozlash, maxsus ushlagichlar va qaychilar qo'llaniladi. Ko'rish qobiliyati zaif o'quvchilar uchun yirik shriftli didaktik materiallar, kontrast belgilar, taktil andozalar va ovoqli yo'riqnomalardan foydalaniladi. Intellektual rivojlanishida yengil darajadagi o'ziga xoslik bo'lgan o'quvchilar bilan ishlashda esa algoritmik yondashuv - har bir operatsiyani qat'iy ketma-ketlikda, ko'p marta takrorlash orqali avtomatlashtirish usuli qo'llaniladi.

Mashg'ulotlarni tashkil etish bosqichlari. Amaliy mashg'ulot quyidagi bosqichlarda tashkil etiladi: tashxis bosqichida o'quvchining boshlang'ich bilim va ko'nikmalari, psixofiziologik xususiyatlari o'rganiladi va individual reja tuziladi; motivatsion bosqichda tayyor mahsulot namunasi ko'rsatilib, faoliyat maqsadi aniq belgilanadi; o'rgatish bosqichida ta'lim ustasi operatsiyani namoyish etadi, so'ngra o'quvchi bilan birgalikda, keyin esa o'quvchi mustaqil bajaradi ("men - biz - sen" modeli); mustahkamlash bosqichida operatsiya turli materiallar va vaziyatlarda takrorlanadi; ijodiy bosqichda o'quvchi o'zlashtirilgan texnologiya asosida o'z dizayn g'oyasini amalga oshiradi; refleksiya bosqichida natija birgalikda tahlil qilinadi va keyingi maqsadlar belgilanadi. Bunday tuzilma o'quvchida nafaqat texnik ko'nikma, balki mustaqil ijodiy faoliyat tajribasini ham shakllantiradi.

Zamonaviy texnologiyalar va loyiha metodi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari inklyuziv kasbiy ta'limning imkoniyatlarini sezilarli kengaytiradi. Kompyuter grafikasi dasturlari yordamida eskiz yaratish jismoniy imkoniyati cheklangan o'quvchilar uchun badiiy ifoda erkinligini beradi; videodarslar materialini istalgan sur'atda qayta ko'rish imkonini yaratadi; elektron portfolio esa o'quvchi yutuqlarini hujjatlashtirish va kelgusida ish beruvchiga taqdim etish vositasi bo'lib xizmat qiladi. Loyiha metodi alohida samara beradi: o'quvchilar guruh bo'lib jamoaviy kolleksiya yaratadilar, bunda har bir ishtirokchi o'z imkoniyatiga mos vazifani bajaradi - biri eskiz chizadi, ikkinchisi andoza tayyorlaydi, uchinchisi tikadi, to'rtinchisi bezak ishlarini bajaradi. Bu usul kasbiy ko'nikma bilan birga hamkorlik, mas'uliyat va kommunikativ madaniyatni ham tarbiyalaydi. Yakuniy ko'rgazma va moda namoyishlari o'quvchilarning ijtimoiy faolligini oshirib, jamiyatda imkoniyati cheklangan shaxslarning ijodiy salohiyatiga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantiradi.

Ijtimoiy moslashuv va bandlikni ta'minlash. Metodikaning yakuniy maqsadi - bitiruvchining mehnat bozoriga muvaffaqiyatli integratsiyasidir. Buning uchun ta'lim jarayoniga ishlab chiqarish amaliyoti (tikuvchilik korxonalarini va xususiy ateleler bilan hamkorlikda), tadbirkorlik asoslari kursi, buyurtma asosida mahsulot tayyorlash tajribasi hamda kasbiy yo'naltirish va psixologik qo'llab-quvvatlash xizmati kiritiladi. Farg'ona ixtisoslashtirilgan maxsus texnikumi tajribasi shuni ko'rsatadiki, yuqorida bayon etilgan metodik yondashuvlar izchil qo'llanilganda imkoniyati cheklangan bitiruvchilarning aksariyati kasbiy faoliyatini muvaffaqiyatli boshlaydi: ular tikuvchilik korxonalarida ishlaydi, uy sharoitida buyurtma qabul qiladi yoki o'z kichik ustaxonasini tashkil etadi.

XULOSA

Inklyuziv ta'lim sharoitida tikuv mahsulotlari dizaynerlarini tayyorlash - maxsus pedagogika, kasb-hunar ta'limi metodikasi va dizayn ta'limining uzviy

birligini taqozo etuvchi murakkab, ammo ijtimoiy ahamiyati yuksak jarayondir. O'tkazilgan tahlil quyidagi xulosalarga olib keldi: birinchidan, metodikaning samaradorligi o'quvchining nuqsoniga emas, balki saqlangan imkoniyatlariga tayanish, individual ta'lim trayektoriyasini belgilash va ko'p kanalli ko'rgazmalilikni ta'minlashga bog'liq; ikkinchidan, har bir nozologik guruh uchun moslashtirilgan didaktik vositalar (vizual texnologik xaritalar, taktil andozalar, ergonomik ish o'rinlari, videodarslar) ta'lim sifatini sezilarli oshiradi; uchinchidan, "men - biz - sen" modeliga asoslangan bosqichli o'rgatish va loyiha metodi o'quvchilarda kasbiy kompetensiya bilan birga ijodiy mustaqillik va ijtimoiy faollikni shakllantiradi; to'rtinchidan, ta'lim jarayonini ishlab chiqarish amaliyoti va tadbirkorlik tayyorgarligi bilan uyg'unlashtirish bitiruvchilarning bandligini ta'minlashning hal qiluvchi omilidir.

Kelgusida mazkur metodikani avtomatlashtirilgan loyihalash tizimlari va masofaviy ta'lim elementlari bilan boyitish, shuningdek, ta'lim ustalarining inklyuziv kompetensiyasini oshirish bo'yicha maxsus malaka oshirish dasturlarini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Imkoniyati cheklangan shaxslarni raqobatbardosh dizayner-mutaxassis sifatida tayyorlash ularning nafaqat moddiy mustaqilligini, balki shaxs sifatida o'zini namoyon etishi va jamiyatga to'laqonli integratsiyasini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. Toshkent, 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son.
2. O'zbekiston Respublikasining "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonuni. Toshkent, 2020-yil 15-oktabr, O'RQ-641-son.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktabrdagi "Xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4860-son qarori. Toshkent, 2020.

4. Po‘latova P.M., Mo‘minova L.R. Maxsus pedagogika. Darslik. Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2014. 320 b.
1. Ayupova M.Y. Logopediya. Darslik. Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2011. 416 b.
2. Hasanboyeva O.U., To‘raqulov X., Haydarov I. Maxsus ta’lim pedagogikasi. O‘quv qo‘llanma. Toshkent: TDPU, 2012. 248 b.
3. Abdullayeva B.S., Sodiqova A.V. Inklyuziv ta’lim: nazariya va amaliyot. O‘quv-metodik qo‘llanma. Toshkent: TDPU, 2019. 184 b.
4. Tashpulatova D.M. Tikuvchilik texnologiyasi va jihozlari. O‘quv qo‘llanma. Toshkent: “Iqtisod-moliya”, 2018. 264 b.
5. Выготский Л.С. Основы дефектологии. - Санкт-Петербург: Лань, 2003. 654 с.
6. Малофеев Н.Н. Специальное образование в меняющемся мире. - Москва: Просвещение, 2009. 319 с.
7. Бескоровайная Л.П. Конструирование одежды для индивидуального потребителя. - Москва: Академия, 2004. 240 с.
8. UNESCO. The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. - Paris: UNESCO, 1994. 47 p.
9. United Nations. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. New York: UN, 2006.
10. Florian L. The SAGE Handbook of Special Education. 2nd ed. - London: SAGE Publications, 2014. 1000 p.